

ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ.

У статті проаналізовано необхідність використання краєзнавчого матеріалу в процесі викладання різних предметів шкільного навчального плану. Особливості використання «краєзнавчого принципу», що передбачає систематичне встановлення зв'язків між вивченням будь-якого курсу географії з тими знаннями, які одержують учні в результаті безпосереднього дослідження краю. Висвітлено важливі завдання краєзнавства, шляхи реалізації краєзнавчої справи у загальноосвітніх школах. Наголошено на тому, що викладати географію необхідно на краєзнавчій основі, тобто проводити навчання так, щоб місцевий матеріал був вихідним для формування географічних уявлень, понять, закономірностей. А також, охарактеризовано важливе значення, яке відіграє впровадження регіонального компоненту на уроках географії, тому що факт впливу на дітей навколишнього середовища не підлягає ніякому сумніву. Краєзнавча складова у навчанні географії є тим засобом, що унаочнює, доповнює зміст нормативного курсу, формує ґрунтовні знання з предмета, сприяє активній пізнавальній діяльності школярів, спрямованій на опанування суспільного досвіду і культурних цінностей найближчого оточення, розвиває інтерес до пізнання світу в цілому.

Ключові слова: краєзнавчий підхід, краєзнавчий принцип, краєзнавча робота, екскурсія.

Использование краеведческого материала на уроках географии. В статье проанализирована необходимость использования краеведческого материала в процессе преподавания различных предметов школьного учебного плана. Особенности использования «краеведческого принципа», который предусматривает систематическое установление связей между изучением любого курса географии с теми знаниями, которые получают учащиеся в результате непосредственного исследования края. Освещены важные задачи краеведения, пути реализации краеведческого дела в общеобразовательных школах. Отмечено, что преподавать географию необходимо на краеведческой основе, то есть проводить обучение так, чтобы местный материал был исходным для формирования географических представлений, понятий, закономерностей. А также, охарактеризовано важное значение, которое играет внедрение регионального компонента на уроках

географии, так как факт воздействия на детей окружающей среды не подлежит ни какому сомнению. Краеведческая составляющая в обучении географии является тем средством, которое наглядно, дополняет содержание нормативного курса, формирует глубокие знания по предмету, способствует активной познавательной деятельности школьников, направленной на овладение общественного опыта и культурных ценностей ближайшего окружения, развивает интерес к познанию мира в целом.

Ключевые слова: краеведческий подход, краеведческий принцип, краеведческая работа, экскурсия.

Use of material local history geography lesson. The paper explores the need for local lore material in the teaching of various subjects of the school curriculum. Features of "the principle of local lore" which involves a systematic study of the linkages between any geography course with the knowledge that students receive as a result of direct research edge. Deals with the important task of local history through the implementation of local history in the case of secondary schools. Emphasized that the need to teach geography from local history , that provide training so that local material was the starting point for the formation of geographical ideas, concepts, patterns. Also, describes the importance played by the introduction of the regional component in geography class because the fact the impact on children of the environment which is not subject to any doubt. Local lore part in teaching geography is the means by which exemplifies complements the normative content of the course , creates a thorough knowledge of the subject, promotes active cognitive activity of pupils, aimed at mastering social experience and cultural values of the immediate environment, developing an interest in understanding the world as a whole. Today the idea of local history is a common and relevant in the educational process, since local history material among the means of education comprehensively and harmoniously developed personality is one of the important places. The value of local history is to promote comprehensive education, including: moral, aesthetic, physical, national and community.

Key words: lore approach, regional principle, regional work, excursion.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі інтеграції до загальноєвропейського простору ставиться питання про залучення сучасної людини до всесвітньої культури, наближення її рівня до європейського стандарту. В умовах динамічних перетворень у сучасному суспільстві особливу увагу привертають проблеми, пов'язані

насамперед з використанням народознавчих засобів формування зростаючої особистості. В наш час активізуються пошуки змісту і форм вивчення рідного краю у загальноосвітніх школах. Природно, що все це вимагає кардинальних змін як у завданнях, змісті, так і в формах організації навчальної та позакласної роботи, а також в удосконаленні форм пошуково-краєзнавчої діяльності учнів.

Особливо це є актуальним для шкільної освіти, на яку покладаються основні надії щодо подолання кризи в свідомості суспільства в період нестабільності. Сьогодні вчені та вчителі активно працюють над проблемою модернізації викладання шкільних предметів, не порушуючи балансу між модерними освітніми тенденціями та споконвічними навчально-виховними традиціями.

Проблеми використання краєзнавчого матеріалу в процесі викладання різних предметів шкільного навчального плану, у тому числі й географії, були розглянуті в якості дидактичного та виховного засобу в школі такими вченими як Безпалько В. П. [1], Огієнко Н. М. [3], Петренко В. С. [5], Федотов І. М. [5], Обозний В. В. [2], Сафиуллин А. З. [7], Прук І. Т. [6], Тищенко В. Ф. [8], Юньєв І. С. [9]. Проте проблема систематичного використання краєзнавчих матеріалів в якості унікального дидактичного та мотиваційного засобу у викладанні в школі в контексті реалізації національно-регіонального компоненту державно-освітнього стандарту не знайшла належного огляду та системного аналізу в спеціальній літературі.

Метою нашого повідомлення є висвітлення необхідності включення краєзнавчого матеріалу і краєзнавчого принципу на уроках географії.

Виклад основного матеріалу. У шкільну практику поняття «краєзнавчий підхід» увійшло як один із педагогічних принципів навчання, який означає уточнення, конкретизацію, розкриття і підтвердження наукових понять фактами і явищами оточуючої дійсності.

Якщо основним предметом шкільного краєзнавства є всебічне вивчення рідного краю, збір і узагальнення краєзнавчого матеріалу, то «краєзнавчий

принцип» передбачає систематичне встановлення зв'язків між вивченням будь-якого курсу географії з тими знаннями, які одержують учні в результаті безпосереднього дослідження краю. Обов'язкове використання у викладанні набутих краєзнавчих знань – головне призначення навчального краєзнавства. На основі живого спостереження об'єктів і явищ здійснюється сприйняття, розкриваються закономірності, проводяться узагальнення, робляться висновки і в підсумку формуються знання, які необхідні для використання їх у практичній діяльності [2, с. 229].

Викладати географію на краєзнавчій основі – це означає проводити навчання так, щоб місцевий матеріал був вихідним для формування географічних уявлень, понять, закономірностей. Краєзнавчий принцип дає можливість порівнювати невідомі території з відомими, а це сприяє глибшому засвоєнню школярами навчального матеріалу.

Краєзнавчий матеріал на уроках і в позакласній роботі допомагає розкриттю загальних закономірностей явищ, які вивчаються, підвищує інтерес і глибину розуміння навчального предмету, використовується для ілюстрації та конкретизації основного програмового матеріалу, актуалізації знань учнів, збудження інтересу до нової теми.

Основним завданням краєзнавства є вивчення природи, населення, господарства, історії та культури рідного краю з пізнавальною, науковою, виховною, практичною метою.

Сидячи за партою і користуючись лише підручниками географії, неможливо глибоко і повно пізнати світ. Учбова робота в класі не може в належній мірі задовольнити пізнавальні інтереси учнів по вивченню свого краю. На уроках географії, через обмежений час на вивчення природи малої батьківщини, учні отримують лише основні знання по широкому колу науки. І задовольнити пізнавальні інтереси школярів, заглиблюючи і конкретизуючи програмні географічні знання найбільш допитливих учнів, можливо лише використовуючи всілякі форми позакласної краєзнавчої діяльності. Тут на допомогу вчителю приходить частина цього великого світу – край, що

простягається за вікнами школи. Саме через краєзнавство здійснюється відоме дидактичне правило, надзвичайно важливе в навчанні природничих дисциплін: «від відомого до невідомого, від близького до далекого».

Заняття краєзнавством потребують не тільки знань в області історії, мистецтвознавства, літературознавства, природознавства, але й привчає людей цікавитися всім цим та підвищувати свій культурний рівень, створювати нові та поповнювати старі музейні та архівні сховища, спілкуватися зі спеціалістами, читати наукову літературу.

Таким чином, важливе значення відіграє впровадження регіонального компоненту на різних уроках, тому що факт впливу на дітей навколишнього культурного середовища не підлягає ні якому сумніву. Вивчення сторінок історії конкретного регіону, врахування місцевих особливостей сприяє збагаченню учнів знаннями про літературу й мистецтво рідного краю, традиції та звичаї свого народу, розширює світогляд школярів.

Відомо, що сприйняття нового завжди пов'язується із попередніми уявленнями, з діяльністю мислення і пам'яті. Тому наочне навчання не зводиться лише до простого сприйняття учнями об'єктів і явищ, воно починається із створення асоціацій, із яких пізніше утворюються складні зв'язки. Ці складні зв'язки І.П. Павлов назвав «ланцюгами елементарних асоціацій», що і складає основу логічного мислення [2, с. 230]. На основі живого сприймання і відчуття у дітей, створюються первинні уявлення і поняття. Чим конкретніше і більш образно уявляють учні предмет вивчення, тим активніше відбувається процес осмислення і узагальнення знань, одержаних на уроці.

У здійсненні краєзнавчого підходу у навчанні географії принципове значення має врахування вікових і психологічних особливостей учнів. Молодші школярі в першу чергу засвоюють матеріал, в якому багато дії, динаміки. Конкретність, динамічність, емоційність – ось умови активного сприйняття та засвоєння навчального матеріалу. Особливо приваблює їх нове, яскраве і невідоме [3, с. 43].

Дослідники вважають, що молодші школярі в загальному підготовлені до того, щоб засвоїти систему необхідних понять, які органічно включаються в коло їх світогляду. Однак найважливішою умовою успіху буде здатність вчителя пам'ятати про специфіку мислення і сприйняття дітей цього віку і максимально враховувати позитивні моменти і нейтралізувати негативні психологічні особливості молодших школярів.

Необхідними умовами озброєння учнів краєзнавчими знаннями в молодших класах є:

а) цілеспрямоване і методично продумане планування вивчення краєзнавчих тем і розділів на уроках природознавства;

б) систематичне і послідовне здійснення краєзнавчого підходу в процесі навчання і організація позакласної краєзнавчої роботи школярів;

в) організація систематичних спостережень учнів за природними явищами та господарською діяльністю населення своєї місцевості;

г) збір краєзнавчого матеріалу і виготовлення на цій основі необхідних дидактичних посібників (плани та картосхеми своєї місцевості, гербарії, колекції гірських порід) [9, с. 154].

У мисленні дітей середнього віку у порівнянні з учнями молодших класів значно посилюється роль абстрагування. Для них характерним є намагання встановити зв'язки і взаємозалежності. Але розвиток абстрактного мислення і підлітків ще в деякій мірі спирається на конкретні уявлення.

У розумовому розвитку старших школярів відбуваються наступні якісні зміни, які обумовлені ускладненням навчальної діяльності, збагаченням життєвого і пізнавального досвіду і зростанням значення другої сигнальної системи. Пізнавальні інтереси учнів одержують більш широкий, стійкий характер. У процесі одержання знань старші школярі пов'язують матеріал, що вивчається, з раніше одержаними знаннями, із життєвим і пізнавальним досвідом. Для старшокласників особливо є корисними і самі матеріали, які вони отримують, і спілкування з працівниками. Та інформація, яку вони здобули самі, для них особливо цінна.

Старшокласники повинні вміти прогнозувати наслідки втручання людини в природні взаємозв'язки, вміти прогнозувати всі види своєї діяльності, турбуватися про поліпшення навколишнього середовища, не допускати його руйнування й забруднення, вести власні пошуки й робити відкриття, проявляти при цьому самостійність. Учні вчаться жити в злагоді з природою.

Отже, умовою успішного застосування краєзнавчого принципу при вивченні предметів природничого циклу є забезпечення певної системи навчально-пошукової діяльності школярів. Поступово і систематично розширюється сфера такого пошуку як у територіальному, так і в смисловому розумінні. Учні з часом розвивають свої вміння самостійно розкривати географічні закономірності, зростає інтерес до знань, у найбільш здібних дітей формується прагнення глибше проникнути в суть процесів і явищ географічної оболонки. Виникають психолого-педагогічні умови для організації краєзнавчої діяльності школярів, яка може мати певну науково-практичну значущість.

З метою створення в учнів більш чітких уявлень про об'єкти і явища, що вивчаються, застосовуються різні засоби наочного навчання, при допомозі яких конкретизуються і ілюструються об'єкти і явища, що вивчаються. Це карти, схеми, діаграми, колекції, картини, гербарії тощо. Крім перерахованих, у практиці навчання до засобів наочності відносяться безпосередні спостереження оточуючої дійсності, які здійснюються в процесі краєзнавчої роботи.

Для поглиблення інтересу дітей до географії вчитель повинен пов'язувати знання, передбачені навчальною програмою, з відомостями одержаними під час екскурсій і туристських походів.

Найбільш масовою формою краєзнавчої роботи, до якої можна залучити значну кількість учнів, є екскурсії. Шкільна програма передбачає осінні, зимові та весняні екскурсії, літні завдання зі збору краєзнавчого матеріалу, елементарні фенологічні спостереження і т. д. [5, с. 41].

Екскурсія, як і урок, має свою мету, тему, план і свої методи роботи. Мета екскурсії визначається змістом матеріалу, що вивчається, а саме: попереднє накопичення уявлень; збирання ілюстративного матеріалу; закріплення матеріалу; вироблення умінь і навичок самостійної роботи на місцевості. Основними методами роботи на екскурсіях є групові спостереження; їх поєднують із самостійною роботою учнів.

Спостереження дозволяють не тільки познайомити учнів із різноманітними явищами і процесами, які відбуваються у природі, з господарською діяльністю людей, але і показати взаємний зв'язок фізико - і економіко - географічних явищ, підвести до розуміння природи як єдиного цілого, яке безпосередньо розвивається, і в якому все зв'язано і взаємообумовлено.

Екскурсії вимагають від керівників та екскурсоводів ретельної попередньої підготовки і вмілого проведення. Вони мають великі дидактичні переваги над класними заняттями і відзначаються високою педагогічною ефективністю. Під час екскурсій і походів учні на конкретних прикладах переконуються у практичному значенні географічних знань і досліджень для господарської діяльності людини. Вони вчаться орієнтуватися на місцевості, вимірювати відстані та знімати план місцевості, збирати зразки гірських порід і ґрунтів, розрізняти сільськогосподарські культури, породи дерев, розпізнавати корисні копалини тощо.

Краєзнавство повинно допомагати викладанню географії протягом вивчення усіх курсів географії, а не тільки бути пов'язаним з роботою у краєзнавчих гуртках з обмеженою групою учнів, або туристичним походом, що охоплює невелику кількість учнів.

Краєзнавство допомагає вчителю у формуванні в учнів розуміння і почуттів, і в першу чергу, розуміння до свого народу, рідного краю, побачити оточуючий світ таким, який він є насправді, паростки нового, паростки майбутнього. Краєзнавство – є чудовим помічником в естетичному вихованні учнів як на уроках, так і в позашкільній роботі. Воно сприяє збагаченню

учнів знаннями про літературу і мистецтво рідного краю, розширює спільні розуміння про мистецтво. Краєзнавчий матеріал сприяє ідейному збагаченню і розумовому вихованню учнів.

Висновки. Отже, краєзнавча складова у навчанні географії є тим засобом, що унаочнює, конкретизує, доповнює зміст нормативного курсу, формує ґрунтовні знання з предмета, сприяє активній пізнавальній діяльності школярів, спрямованій на опанування суспільного досвіду і культурних цінностей найближчого оточення, розвиває інтерес до пізнання світу в цілому. На сьогодні ідея краєзнавства є поширеною й актуальною у навчально-виховному процесі, оскільки, краєзнавчий матеріал серед засобів виховання всебічно і гармонійно розвинутої особистості посідає одне із вагомих місць. Значення краєзнавства полягає у сприянні всебічному вихованню, зокрема: моральному, естетичному, фізичному, національному та громадському.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько В. П. Основы теории педагогических систем. / В. П. Безпалько. – Воронеж : Изд-во ун-та, 1977. – 304 с.
2. Обозний В. В. Краєзнавство : Навч. посібник-практикум. / В. В. Обозний – К. : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. – 265 с.
3. Огієнко Н. М. Дидактичні умови ефективного використання краєзнавчого матеріалу на уроках. / Н. М. Огієнко // Початкова школа. – 1996. – №9. – С.43-45.
4. Онопко В. Є., Онопко А. С. Краєзнавчий підхід у викладанні географії. / В. Є. Онопко, А. С. Онопко [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж.: http://rusnauka.com>5_NITSB_2009/Pedagogica/41049.doc.
5. Петренко В. С., Федотов І. М. Проведення краєзнавчої екскурсії в початкових класах. / В. С. Петренко, І. М. Федотов. – К. : Освіта, 1980. – С. 41.
6. Прук І. Т. Краєзнавча робота в школі. / І. Т. Прук. – К. : Радянська школа, 1984. – 195 с.

7. Сафиуллин А. З. Географическое краеведение в общеобразовательной школе: Пособие для учителей. / А. З. Сафиуллин – М. : Просвещение, 1979. – 127 с.
8. Тищенко В. Ф. Краєзнавство у вихованні дитини. / В. Ф. Тищенко // Початкова школа. – 1992. - №9. – С.13-17.
9. Юньєв І. С. Бєсїди про краєзнавство. / І. С. Юньєв. – М. : Знання, 1986. – 185 с.